

TAMÁS ÁGNES^{ID}**„Jókait, az íróat megilleti a jutalom, mint politikust nem”
Jókai politikusi imázsja gúnyrajzokon (1867–1904)***

“Jókai, the writer, deserves the reward, but not the politician”. Jókai’s image as a politician in caricatures. In my study, I examine caricatures from comic papers (*Az Űstökös, Bolond Miska, Borsszem Jankó, Bolond Istók, Kakas Márton*), in which Mór Jókai appeared as a main or supporting character. The aim of the study is to show how the comic papers presented Jókai as a politician, how they reflected on his diverse activities in parliament and in the delegations. Jókai’s bad political image, characterised by his following of Kálmán Tisza and his servile availability to the Liberal Party, may have been generated, but was certainly reinforced, by the caricatures, which emphasised this feature from the beginning of his political career.

Keywords: Mór Jókai, comic papers, caricatures, the age of dualism, image of the politician Jókai

Az ismert regényíró irodalmi munkásságáról számos tudományos munka született, politikai tevékenysége azonban kevésbé mozgatta meg a szerzőket, pedig a karikatúrák tanúsága szerint a kortársak meghatározó szerepet tulajdonítottak neki: Tisza Kálmánhoz hű politikusként hozzájárult a dualista rendszer konzerválásához – amely ellen adott formájában a kezdetekben tiltakozott – és szimbólumává vált a dualizmus Tisza miniszterelnökségével fémjelzett korszakának.

Takáts Sándor úgy véli, Jókai az 1869–1872-es ciklusban ellenzéki szereplőként volt a legpopulárisabb, az 1875-ös fúzió után pedig egyértelműen elveszítette a népszerűségét.¹ Jókai meglehetősen sokféle témában mondott beszédet a Házban: pénzügyi kérdésekről, a választójogról, hozzászólt a költségvetési vitákhoz, a honvédségről és a zsidók autonómiájáról, valamint a nemzetiségi kérdéstről is értekezett, mint ahogy a delegációkban is felszólt, például az 1875–1878-as ciklusban emlékezetes beszédet tartott a hadügyi költségvetés tárgyában. Utolsó nagy beszéde a képviselőházban 1896-ban mezőgazdasági témában hangzott el.² A főrendiházban ritkán volt jelen, így a karikatúrák nem tárgyalták e tematikát taggá válásának momentumától eltekintve, csupán képviselőházi tevékenységére fókuszál-

^{ID} Egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Történeti Intézet, Jelenkortörténeti Tanszék (tamas.agnes@szte.hu). ORCID: 0000-0002-2738-4361

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Takáts [1930]a, 116.

² Takáts [1930]a, 119., 121., 127.

tak. A jelen tanulmány célja bemutatni, hogy milyen politikusként prezentálták az élclapok Jókait, miként reflektáltak a sokszínű parlamenti, delegációbeli tevékenységére. A dolgozat nem tér ki azokra a gúnyképekre, amelyek Jókait kizárólag mint lapszerkesztőt, újságíró vagy regényíró tárgyalják, vagy személyes tulajdonságait mutatják be, mivel ez a téma egy másik tanulmány tárgyát képezi – már csupán a terjedelmi korlátok következtében is.

Az elemzés forrásai

Elemzésemhez országosan terjesztett élclapokat választottam a kiegyezéstől, a sajtószabadság helyreállításától Jókai Mór 1904-es haláláig. Az élclapok karikatúráit, képeit vizsgáltam, melyeken megjelent Jókai fő- vagy mellékszereplőként.³ *Az Üstökös* – Jókai saját élclapja – és a *Bolond Miska* álltak rendelkezésre már 1867-ben, 1868-ban csatlakozott ezekhez az Ágai Adolf által szerkesztett kormánypárti *Borsszem Jankó*. *Az Üstökös* – bár nem végig az alapító szerkesztésében – és a *Borsszem Jankó* az elemzési időszak végéig megjelent, míg Tóth Kálmán balközép *Bolond Miskája* 1875-ig. *Az Üstökös* kezdetben ellenzéki, majd az 1875. évi fúziót követően kormányközeli élclap. 1878-tól látott napvilágot a *Bolond Istók*, amely antiszemita hangnemet is megütő függetlenségi-ellenzéki élclap volt. Legkésőbb, 1894-től a szintén heves ellenzéki és a címlapfiguráját Jókaitól átvevő *Kakas Márton* lépett a színre. Az opposzió mindkét élclapját publikálták Jókai haláláig, azaz életének utolsó évtizedében közölték a legtöbb élclapot. Ez azonban – mint látni fogjuk – nem jelenti azt, hogy ekkor jelent meg a regényíróról a legtöbb karikatúra.

Élclap címe	Elemzett időszak
<i>Az Üstökös</i>	1867–1904
<i>Bolond Miska</i>	1867–1875
<i>Borsszem Jankó</i>	1868–1904
<i>Bolond Istók</i>	1878–1904
<i>Kakas Márton</i>	1894–1904

A *Borsszem Jankó*ban és *Az Üstökös*ben az 1880-as évek közepéig gyakori Jókai említése – sokszor politikai tevékenységével a középpontban, majd egyre ritkább, de nem tűnik el teljesen a lap hasábjairól, viszont kevésbé politikai aktivitása, inkább cikkei, irodalmi vállalkozásai állnak a fókuszban. A *Bolond Miskában* 1869-ben fordult elő a legtöbbször, illetve az újabb választási évben, 1875-ben. A *Bolond Istók* azonban az 1890-es években és a századfordulót követően is rendszeresen bírálta Jókait, mint ahogy az 1894-ben indult *Kakas Márton* oldalairól sem hiányzik teljesen az író, bár gyakorinak sem tekinthető az említése.

Jókai, a vezető politikus

Az élclapokban Jókai 1867-től baloldali politikusként tűnt fel a parlamenti padosorokban különféle szituációkban.⁴ Az 1860-as évek végén az ellenzéki *Bolond Miskában* úgy bukkan fel, mint aki csak óvatoskodva gyakorol kritikát a kormánypárti politikusok felett, ami nem dicséret a lap részéről. Az 1868. évi húsvéti képén például az elől vonuló Andrassy kisasszonyt, azaz Andrassy Gyula gróf miniszterelnököt – akit miniszterei követnek – fi-

³ Az élclapokról lásd Tamás 2025, 16–36.

⁴ *Az Üstökös*, 1867. nov. 9. 357. Erre példa még: *Borsszem Jankó*, 1868. márc. 8. 112.

nom kölnivel locsolja („A Hon”) az író, míg a szélbal lapok vödör vízzel öntik nyakon a lányt.⁵ Máskor a *Bolond Miska* heves vitát jósol a parlamentben a költségvetési törvény kapcsán, s Jókai az asztal mellett, a középpontban ül, késsel-villával hadonászva, támadásra készen.⁶ Az ellenzéki humoros lap azt várta többek között Jókaitól, hogy a büdzsé megvitatásakor szálljon síkra bizonyos ügyekért – ezeket azonban nem konkretizálta a rajzoló. A *Borsszem Jankó* másféle tematikákra irányította a figyelmet. Jókai gyakran úgy szerepel a balközép politikusokat különféle szituációkban megörökítő karikatúrákon, hogy vezető szerepet tölt be – sokszor *A Homnal* együtt, amelyben ekkor a balközép nézeteit hirdette.⁷ Harmadik számában például Jókai egy szénásszekéren ül, kezében tartja *A Hont* közvetlenül az olvasó felé nézve. A *Borsszem Jankó* figyelmeztetése alapján a balközép szekere igen rozoga, továbbá az útjelző táblán nem egy város nevét olvashatjuk, amerre a kocsis hajt, hanem a „Hová?” kérdést, azaz a balközép politika céltalan a kormánypárti élclap szerint.⁸ Az élclap máskor a „derék, szeretetreméltó, szelid” jelzőket használta az íróra, s megállapította, hogy nem ellenzékinek, hanem Deák-pártinak való,⁹ mégis az oppozíció az, ami a medveként ábrázolt Jókai porázát fogja és táncoltatja, azaz Jókainak nincs önálló politikai akarata – sugallja a *Borsszem Jankó*.¹⁰ Jókai fiktív cirkuszvezetőként jelenik meg, amint ismerteti társulatának tagjait és programjaikat, ami egyértelműen mutatja vezető pozícióját a balközépen belül, de a cirkuszi jelenet degradálja is a pártot. Az író „balancirozási műveleteit egy szál spágéton fogja elkövetni”, hol a szélbalhoz, hol a balközéphez dőlve. A karikatúra előterében a „népszerűség” nevű ló, mellette Jókai ostorral áll. A kormánypárti lap Jókait vezetőként tünteti fel, politikáját pedig ingatagként, azzal vádolva, hogy már a szélbal felé kacsingat.¹¹

Jókai és a pártok viszonyát „ismerteti” egy hosszabb szöveg, amelyhez egy ismertebb Jókai-címlapkarikatúra tartozik, amikor az író mindkét kezével és lábával mindegyik újságjába ír, sőt még egy regényt (az ekkor friss *A szerelem bolondjait*) is fogalmaz: „Szíve a balközéphez vonzódik, de viszonyai a szélső baloldalhoz cözvekeltek, melynek ennél fogva

⁵ *Bolond Miska*, 1868. ápr. 12. 60. Hasonló motívum, amikor a balközép párt tagjai húsvétkor vízzel locsolják meg a nőként látható Tóth Vilmos belügyminisztert (Jókai lefogja Tóth kezét) tiltakozva a választási törvénytervezet ellen: *Az Űstökös*, 1872. márc. 31. 162.

⁶ *Bolond Miska*, 1868. ápr. 19. 64.

⁷ Tisza és Ghyczy Kálmán által húzott szekéren ül: *Borsszem Jankó*, 1869. márc. 14. 111. A kiegyezést jelképező falat bontják le a balközép vezetők – Jókai közvetlenül Tisza mellett üti: *Borsszem Jankó*, 1869. febr. 21. 76–79. A *Borsszem Jankó*ban az első években megjelent karikatúrák közül többet – de nem mindet – bemutatja: Renkecz 2007.

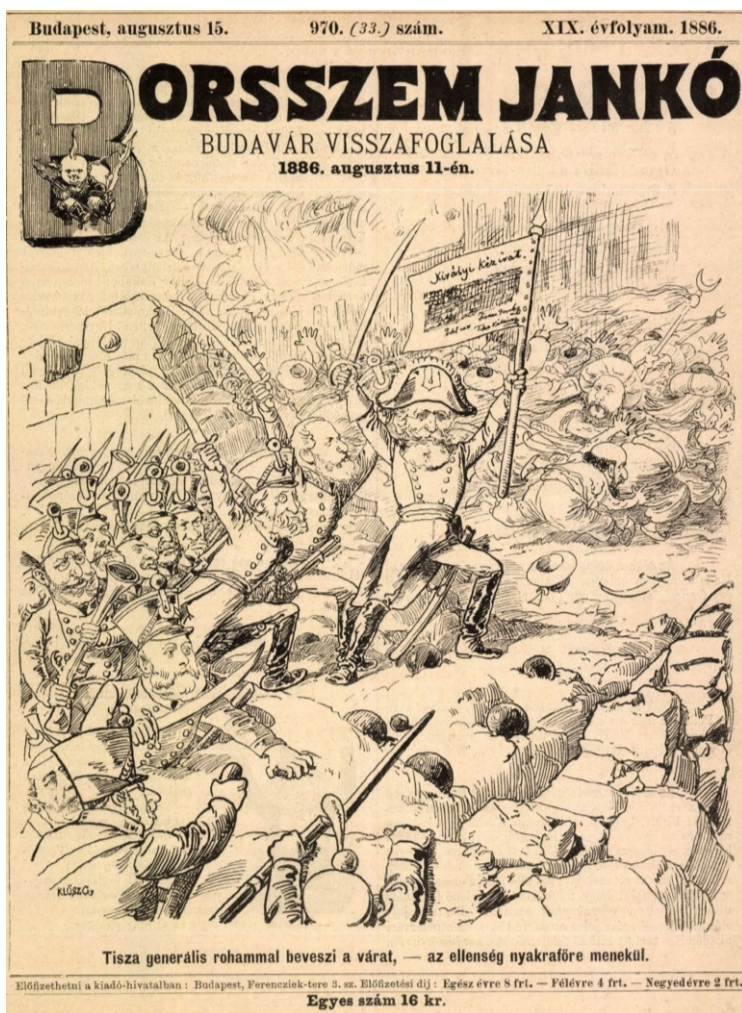
⁸ *Borsszem Jankó*, 1868. jan. 19. 29.

⁹ A kormányhoz való csatlakozás lehetősége először a *Bolond Miskában* kapott teret, igaz, ekkor még nem pártfűzőként, hanem koalícióként: Tisza férfiként megjelenítve táncol (kormánypárti zenére), s csalogatja maga felé Jókait, aki nőként látható, de az asszony kezével határozottan elutasító mozdulatot tesz, koalíciós kormányzásban nem kíván részt venni. *Bolond Miska*, 1874. febr. 15. 26. Szemben a karikatúra állításával, ezt ekkor Tisza sem támogatta. A fűzőhöz vezető útról, annak karikatúráiról lásd Tamás 2020, 27–31.

¹⁰ *Borsszem Jankó*, 1868. jan. 26. 40. Hasonló üzenetet közvetítő motívum, amikor Jókait bábfigúraként rángatják az ellenzékiek: *Borsszem Jankó*, 1868. febr. 23. 84.

¹¹ *Borsszem Jankó*, 1868. máj. 31. 262. A vádak nem teljesen alaptalanok: Jókai a balközép balszárnyához tartozott, amely például az 1869. évi választásokkor szövetségre lépett volna a szélballal, de ezt Tisza meghiúsította. M. Kondor 1958, 128.

»nagy eszméit« gyakran elismeri, azonban szavazatával a képviselőházban nem járul hozzájuk, csak lapjában támogatja Csernátonival és a skorpióval, kik az efélére igen alkalmasak.”¹² Néhány gondolatlan később teljes politikusi tevékenységét nem pozitívan értékeli a *Borsszem Jankó*: „Jókai piktor, ki regényírónak született, és politikát követ, vagyis inkább elköveti a politikát, mint más ember a bünt.”¹³

1. kép

¹² *Borsszem Jankó*, 1868. aug. 23. 438. (kép: 437.) A képet Jókai ötvenedik születésnapja alkalmából újraközölték címlapon: *Borsszem Jankó*, 1875. febr. 21. 1. Csavoly Lajos használta *A Honban* a Skorpió álnevet. Gulyás 1956, 397.

¹³ *Borsszem Jankó*, 1868. aug. 23. 438. Jókai valóban foglalkozott képzőművészettel, rajzolással, a kezdetekkor ő készítette a képeket saját újságjaiba. *Az Űstökösbe* szánt képterveit közli: Seress [1910], 87–88.

A központi szerep hátulütőkkel is jár: a balközép hatalmi harcaiban is részt vesz Jókai a *Borsszem Jankó* szerint. Mind Tisza, mind Mocsáry Lajos, mind pedig Jókai azt állítják a karikatúra szerint, hogy ők képviselik a balközép elveket – még ha egyes nézetek feladására is kényszerültek már. Jókai így kiált fel: „Én vagyok csak a balközép!”¹⁴ A rajz *Az anabaptisták* címet kapta, ami a reformáció új, radikális irányzatára utalva mutatja, hogy az ellenzéken belül új mozgalom bontakozik ki a *Borsszem Jankó* szerint, amikor elveiket újragondolva, „újrakeresztelve” hirdetik.

A fúzió után sem változott a *Borsszem Jankó* véleménye Jókai vezető szerepéről, még ha nem is bírálta politikai tevékenységét, leszögezte egy Tiszával szemben kritikus karikatúrán, hogy nem Tisza vezeti a Szabadelvű Pártot, hanem a párt Tiszát: Jókaival az élen a kormánypárti politikusok kötélén húzzák a miniszterelnököt.¹⁵ Szoros munkakapcsolatukat jelzi például az a karikatúra, amelyen együtt kézen fogva vezetik a válaszfeliratot megtettesítő kislányt, vagy együtt veszik be Buda várát a kormánypárti erők élén kardjukat a magasba emelve 1886-ban, a vár töröktől való visszafoglalásának kétszáz éves évfordulójának évében, az ellenzék pedig – oszmán-törökként – fejvesztve menekül (1. kép).¹⁶

A *Bolond Istók*ban is vezető szerepben tűnik fel: *A Hont* magán cipelve, trombitálva halad a szabadelvűek élén Jókai *Az új honfoglalás* című képen: „Mint a Gesamtreichot bejelentő hírnök, / Jókler Mókler fúj egy repedt »Hon«-i kürtöt.”¹⁷ Mögötte Andrassy¹⁸ és a bécsi centralizációt és a reakciót megtettesítő alakok vonulnak a „Vármegye” nevű vár felé, amely az alkotmányosság szimbóluma az ellenzék szemében, s amelyet Tiszák bontanak le. Az égbolton árnyként egy horvát alak jelenik meg egy medvével, ami az Orosz Császára utal, azaz a rajz e részlete a pánszláv–orosz veszélyre hívja fel a figyelmet. A felhőkben kirajzolódik az „1848” felirat, az alkotmányt megtettesítő fiatal nő viszont halottan fekszik a vár lábánál. Csak a képhez tartozó versből derül ki, hogy ki a három keresztre feszített nő: a sajtószabadság, a szabad önkormányzat és a nemzet. Máskor sovány lóként a mamelukok szekerét húzza Jókai, a kocsis pedig Tisza és Móricz Pál szabadelvű képviselő, vagy éppen Tisza ikertestvéreként tűnik fel – mutatva szoros kapcsolatukat, de némileg Jókai kiszolgáltatottságát is Tisza akaratának.¹⁹ Ugyanezt erősíti meg, amikor Tisza Jókainak súg a színpadon. A *Peleskei notárius* című bohózatot adják elő, s Jókai a nemzeti véderőt megtettesítő lány nyakát szorongatja.²⁰ Bolond Istók visszatartja a következőkkel a Jókai ütlegetésére készült: „Ne ezt üsd bátyám! hanem a ki ott diktálja neki a sugólyukból, hogy mit csinál-

¹⁴ *Borsszem Jankó*, 1873. okt. 5. 3.

¹⁵ *Borsszem Jankó*, 1877. jan. 28. 3.

¹⁶ *Borsszem Jankó*, 1881. okt. 23. 1. *Az Üstökös* egyedül Jókainak – aki Dávidként győzi le a császári egyenruhás alakot – tulajdonította a válaszfeliratot: *Az Üstökös*, 1881. okt. 16. 1121.; *Borsszem Jankó*, 1886. aug. 15. 1.

¹⁷ *Bolond Istók*, 1879. aug. 10. 2. (karikatúra: 6–7.)

¹⁸ Máskor Andrassy bálján húzza – másik lapszerkesztőkkel együtt – Jókai a zenét, azaz a sajtótermékek kiszolgálják Andrassy, a közös kormányzat érdekeit: *Bolond Istók*, 1879. aug. 17. 6.

¹⁹ *Bolond Istók*, 1879. szept. 28. 9.; *Bolond Istók*, 1879. dec. 28. 8.

²⁰ Gvadányi József *Egy falusi notáriusnak budai utazása, melyet önnön maga abban esett viszontagságaival együtt az elaludt vérű magyar szívek felszerkentésére és mulatságára e versekbe foglalt* (Pozsony és Komárom, 1790) című művéből született Gaál József *Peleskei notárius* című népszerű bohózata, amelyet először 1838-ban mutattak be. Szinnyei 1894, 1575–1582.

jon!”²¹ Tehát nem az író a felelős a politikai tevékenységéért, hanem a „Generális”. A *Pallas nagy lexikona* a következőképpen írja le a Peleskei nótáriust: „A P. az ősi erkölcsökhöz ragaszkodó, szűk látókörű, a világtól kissé elmaradt, de egészséges észjárású és romlatlan falusi magyar intelligens ember képviselője, aki a fővárosi élet modern viszonyai közé jutva, szembeszáll az ő világnézetével ellenkező viszonyokkal, s ósdiságával egyrészt kissé komikussá lesz, de másrészt rokonszenvessé is, midőn a művelődéssel könnyen velejáró idegenszerűséget és léhaságot korholja.” Ilyesféle jellemzést társít az ellenzéki lap Jókaihoz és Tiszához a közismert darab vizualizálásával.²²

Máskor Tisza akaratának egyik végrehajtója csupán Jókai: ha Tisza azt kéri, akkor beszél, ha azt parancsolja, hallgat. A karikatúrán engedelmes hadseregént láthatók a kormánypárti politikusok, Tisza pedig kozák katonai vezetőre emlékeztetően került ábrázolásra (ruházata ennek megfelelő és ostor van a kezében).²³ Már Tisza bukását jósolja 1889-ben az a *Bolond Istók*-beli gúnyrajz, amelyen Jókai is szerepel. Az első képen az ellenzékiek egy cölöpöt („kormányhatalom”) vernek a földbe, tetején Tisza fejével. Jókai úgy véli, minél jobban ütik a fejét, annál biztosabb lesz a hatalma, de láthatjuk, tévedett: a második képen pánikszzerűen menekül az író, mert eltörött a cölöp, letörött a fej. Mégis Tisza hatalomvesztését csak röviden kommentálja: „Tyhúú! No erre ugyan nem számítottam.”²⁴ Már Tisza bukása után készült egy festményparafraízis (Carl von Marr: *A flagellánsok*, 1889), amelyen Jókai is központi szerepet kapott, vérző, magát ostromozó eretnekként vonul a keresztet vívők és a „Szabadelvéység” mellett, az ex-kormányfő mögött, azaz még mindig, 1892-ben is Tisza híve. „A Bolond Istók arra használta Marr díjnyertes vásznát, hogy kifejezésre juttassa azt a véleményét, hogy a kiegyezést a Szabadelvé Párt sodorta válságba, elsősorban Tisza, s nem pedig az ellenzéki politizálás, az obstrukció. A flagellánsokként ábrázolt kormánypárt válik ezáltal szinte eretnekké, radikálissá, a többség keresztény viselkedési formájától – a normáktól – eltérővé.”²⁵

Jókai és a választások

1869-ben intenzíven jelen volt Jókai az élclapok hasábjain – mint ahogy a politikában is: elsősorban a választási küzdelmekben játszott szerepét állították pellengérré. Jókai kampányán, esélyein a Terézvárosban élcelődött a *Borsszem Jankó*: csak egy zsidó és egy nem zsidó igen részeg választót tudott a saját táborába átcsábítani, azaz esélyei meglehetősen

²¹ *Bolond Istók*, 1879. dec. 7. 5. Ebben az időszakban a véderőről szóló törvényjavaslatot vitatták meg. KN 1878–1881, 9. köt. 84.

²² *Pallas* 1896, 899.

²³ *Bolond Istók*, 1882. máj. 28. 3. Hasonló üzenettel: Tisza karmesterként vezényel, a mamelukok énekelnek: *Bolond Istók*, 1885. dec. 13. 3. Jókai Tisza trombitája, amin Tisza a választókhoz szól: *Az Űstökös*, 1885. szept. 27. 5. Azt, hogy Jókai követte Tiszát, alátámasztja: Lengyel 1925, 240.

²⁴ *Bolond Istók*, 1889. júl. 14. 6–7. A gúnykép Jókai egyik tárcáját vizualizálta saját interpretációval, ami az eredeti szövegben nem található meg. A tárca értetlenkedve elmélkedik azon, miért hangzik el a miniszterelnök vagy más vezető szabadelvé pártbeliek beszéde után a „Hoch!” kiáltás, mikor az alapvetően az uralkodónak jár. Humoros magyarázata ezt a hidászok énekéhez köti: „Tehát a hány hochot kiáltanak, annál szilárdabban áll meg az oszlop a mederben, annál mélyebben furja bele a hegyét földbe. Akkor nagyon jól van.” *Nemzet*, 1889. júl. 7. 1.

²⁵ *Bolond Istók*, 1892. márc. 20. 6–7.

rosszak.²⁶ Ráadásul segíti Horn Ede kampányát is,²⁷ aki nagyszámú választókerületben bukott meg, ami szintén megtépzázhatta Jókai hírnevét. Ekkor együtt szerepelnek kínos szituációkban felbukkanva,²⁸ bőséges alkalmat adva Ágaiéknak a kudarcokon való gúnyolódásra, például Jókai és Horn szamarakon térnek vissza Kanizsáról, ahol Hornt nem választották meg (2. kép).²⁹ Térképet nézegetve tűnődnek, hogy hol próbálják még elindítani Hornt,³⁰ végül az író már inkább lemond a saját mandátumáról, minthogy tovább kínlódjon vele.³¹ Viszonyukra is utalva Jókai komédiásként tűnik fel, amint Hornt mint medvét táncoltatja Terézvárosban, s kampányol mind a *Neuer Freier Lloyd* előfizetése, mind pedig Horn megválasztása mellett. A karikatúra Jókai vezető szerepén, tekintélyén élcelődik.³² Más színben tűnik fel Jókai voksolások körüli tevékenysége a *Bolond Miskában*: választási győzelmét ünnepli azzal a képpel, amelyen az írot a terézvárosiak emelik a magasba. Arcvonásai sem Jókainak, sem pedig a választóknak nem karikatúrisztikus jellegűek.³³ Ugyan csak 1870-ben, de Horn és Jókai közös választási küzdelmei is győzelemmel értek véget: Pozsonyban megválasztották Hornt, amit Jókaival együtt táncal ünnepel.³⁴ Érdemes arra is utalni, hogy Jókai saját élc lapjában vizuálisan nem kampányolt saját maga vagy Horn mellett, a voksolások alatt csak ellenfelei jelentek meg, azaz Jókai a vizuális politikusi imázsépítés és a kampány céljaira nem használta fel vicclapját. A *Borsszem Jankó* azonban a sikertelen Horn-kampányok és Jókai gyakori kerületváltásai következtében és az ezeken való gúnyolódás miatt kezdettől fogva annak a képnek az erősítéséhez járult hozzá, hogy Jókai nem sikeres politikus.

1878-ban Jókai ismét nagyobb teret kapott mint politikus, de ez nem saját cselekedeteinek köszönhető, hanem annak, hogy újabb ellenzéki élc lap került a piacra, a *Bolond Istók*,

²⁶ *Borsszem Jankó*, 1869. febr. 14. 65. Jókait népszerűség-hajhász-ként állítja be a kormánypárti lap a kampánya során, hangsúlyozva, hogy Deák Ferencet szerénysége ellenére ugyanolyan sokan szeretik: *Borsszem Jankó*, 1869. márc. 6. 95.

²⁷ A Horn-kampányról és a választásokról lásd Renkecz 2007, 142–144., 146–152. Későbbi szoros kapcsolatukat is mutatja, amikor az *Igazmondó* címlapjára a *Borsszem Jankó* úgy képzelte el Jókait, hogy Horn és Jókai arcvonásait egy portréban egyesítette: *Borsszem Jankó*, 1870. júl. 3. 315. Máskor Jókai és Horn vonásából egy „Jókai Edos” nevű portrét készített a rajzoló, összemosva Jókai és Horn jellemzőit. *Borsszem Jankó*, 1873. júl. 13. 6.

²⁸ Ez a későbbiekben sem változik, ha együtt szerepelnek rajzokon. Például közösen térnek be egy csárdába, ahol hitelre fogyasztanak, de nem hiszik, hogy kapnak hitelt: *Borsszem Jankó*, 1870. jún. 5. 235. Jókai apafigura, Horn pedig csörgővel játszó kisgyermek, Jókai nehéz helyzete miatt kesereg: *Borsszem Jankó*, 1870. jún. 19. 255.

²⁹ *Borsszem Jankó*, 1869. jún. 20. 243.

³⁰ *Borsszem Jankó*, 1869. okt. 10. 403.

³¹ *Borsszem Jankó*, 1869. okt. 10. 410.; *Borsszem Jankó*, 1869. dec. 12. 508.

³² A *Neuer Freier Lloyd* balközép lapot Jókai alapította 1869-ben, ekkor Horn szerkesztette, az Athenaeumnál jelent meg. A sajtótermék is kapott gúnynevet: „Neue, freie, deutsche, koschere Gewalt-Lloyd” (‘Új, szabad, német, kóser erőszak-Lloyd’). *Borsszem Jankó*, 1869. júl. 11. 274–275. A lap a német nyelvű lakosság körében kívánta az ellenzéki nézeteket terjeszteni (a kormánypártiakat a *Pester Lloyd* hirdette). Gergely – Veliky 1985, 94.

³³ *Bolond Miska*, 1869. ápr. 25. 68.

³⁴ Jókai kampányol Horn mellett: *Borsszem Jankó*, 1870. júl. 3. 275. Győzelem: *Borsszem Jankó*, 1870. júl. 10. 289. Horn pozsonyi második kerületbeli diadaláról tudósít például Jókai szerepére is utalva: „Jókai Mór is megjelent a választás előtt e városban, s ez bizonyára sokat tett arra, hogy Horn többséget nyert”. *Politikai Ujdonságok*, 1870. júl. 6. 320.

amely kipécézte magának Jókait mint a kormánypárt jelképét. Az 1878-as választási kampány alatt Jókait már bukott józsefvárosi képviselőjelöltként mutatja be mint egy dráma (*Abzug Jókai!*) szereplőjét. A szöveghez tartozó karikatúrán Jókai bűvészként tevékenykedik, az egész választási kampánya pedig „bukományos produkció”. A személyek felsorolása is figyelemre méltó, mivel mindegyikük Jókai egyik gúnynevét rejti, azaz a darabot csak Jókai játssza:

„Jó Kaimór Józsefvárosi volt képviselő.
 Jókelesz Mókelesz, tréziastadti volt zsidókövet.
 Maurus Jókai, nemzeti regényíró.
 Jocus Mocus, vasárnapi mókázó.
 Jókay Mór, 1848-iki otthonvéd.
 Jocosus Morosus, regényes politikus.
 Jókay Mór, milimór, a ki tejet mér.”³⁵

2. kép

Máskor – az okkupáció aktualitását megragadva – Bosznia felé tereli a *Bolond Istók* azokat, akik elveszítették a választásokat, s mivel Jókai is elbukta a voksolásokat Szilágyi

³⁵ *Bolond Istók*, 1878. júl. 14. 8. Milimári: 'tejterméket házhoz hordó nő, tejeskofa'. 1. link: Magyar etimológiai szótár, milimári.

Dezsővel szemben Józsefvárosban, így ő is – a képen központi szereplőként, Tisza mögött – vándorol „Boszniába kerületért”.³⁶ A korszakban bevett szokás volt, hogy a jelöltek akár több kerületben is elindultak, hogy végül mandátumot szerezzenek, s a kormánypárt jelöltjei rendre nem központi, hanem peremterületek kis kerületeiben szereztek mandátumot, valószínűleg ezért élcelődik a lap azzal, hogy ekkortól már Boszniában fognak próbálkozni a kormánypárti erők.³⁷

Az 1881. évi voksolások előtt a kampányra való készülődés – a *Bolond Istók* szerint – már megkezdődött tavasszal: Jókai a zsidó parókáját fésülgeti és egy befőttesüvegbe könyveket gyűjt.³⁸ Kossuth Lajos és Jókai került szembe egy másik, a választásokhoz kapcsolódó karikatúrán: Kossuth apaként elfenekeli Jókait, aki sír, s „vásott gyerek”-ként fut „Ausztria néni”-hez és Tiszához, aki cukorkával vigasztalja, s akiket anyjának és apjának tekint. Jókait hazugsággal vádolja Kossuth, aki ezt elismeri, sőt közli, ez nála nem ritka, de ezért ő dicséretet kap Tiszától.³⁹ Jókai június 5-én tartotta a programbeszédét Illyefalván, amelyben a következőket állította Kossuth – azaz az ellenzék kultikus figurája – egykori konföderációs tervéről: „ítéljék meg hideg vérrel, hogy vajjon a mostani állapot, midőn Magyarország országgyűlése évről évre összehívatik és határoz saját ügyeiben teljes szabadsággal; a közös ügyeknek, a hadi erőnek elintézése pedig bizatik egy delegációra, mely egyik évben Budapesten, másik évben Bécsben tartatik: hogy vajjon ez sokkal alkalmatlanabb és a magyar nemzetre megalázóbb állapot-e, mint hogyha az lett volna elfogadva, hogy minden három esztendőben vándoroljon a magyar a maga országgyűlésével Belgrádba, Zágrádba és Bukarestbe.”⁴⁰ Jókai tudatosan rosszabb alternatívaként állította be a kossuthi – a függetlenségi párti – elképzelést, mint amilyen az Osztrák–Magyar Monarchia berendezkedése volt, azért, hogy lejárassa az oppozíciót.

Az 1884. évi voksolásokhoz kötődő *Bolond Istók*-beli rajz tovább fokozta az ellenszenvet Jókaival szemben: április 20-án utazott Székelyföldre, ismét illyefalvi kerületébe, ahol ünnepélyes keretek között fogadták és beszédet is mondott,⁴¹ amit „illusztrált” az ellenzéki élclap. A cím (*A kókler a góbék közt*) már önmagában nem hízelgő, megkérdőjelezi Jókai politikai tehetségét, miközben udvari bolondéra hasonlító öltözete nevetségessé teszi. Beszédét képekben láthatjuk, mintha egy vásári mutatóvanyos jeleneteket mutatna a közönségnek. Az összetákoltt épület a kétféjű sasos címerrel a Monarchiát jelképezi, s benne Magyarország viszonyait mutatja meg a „músortevető”: az adóprés elviselhetetlen, Tiszáék tétlenül nézik, hogy csak a zsidók vagyonosodnak, de ők rohamtempóban, a nemzetiségi mozgalmak a magyarságot jelképező férfit kikötötték egy fához és a füleit készülnek levágni, az igazságszolgáltatás rosszul működik, mivel a lánygyilkos zsidókat felmentették; a horvát fegyverrel üldözi a magyart, az Oroszországot megtettesítő kozák pedig békean-

³⁶ *Bolond Istók*, 1878. aug. 18. 6.

³⁷ A kormánypártnak szüksége volt a választási győzelemhez a peremterületekre, az erdélyi kerületekre. Toth 1973, 138.

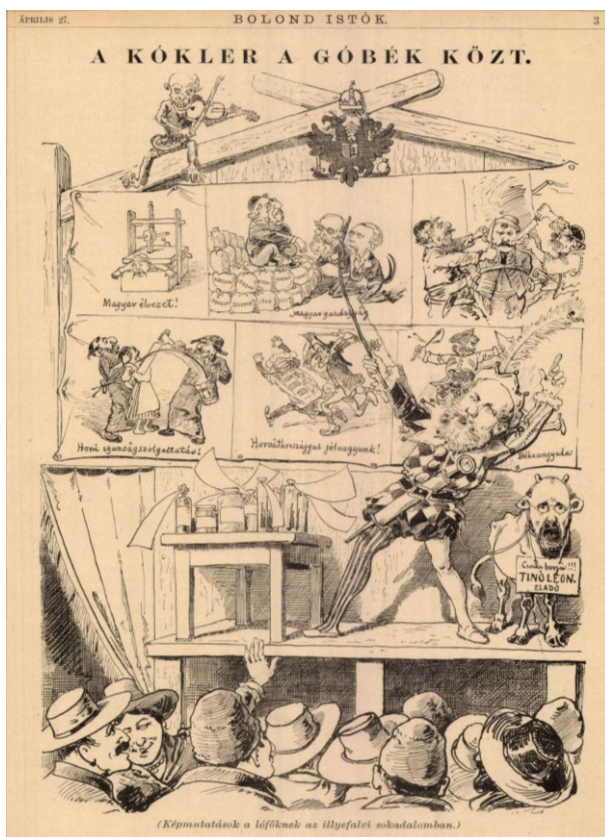
³⁸ *Bolond Istók*, 1881. márc. 13. 8.

³⁹ *Bolond Istók*, 1881. jún. 26. 6–7.

⁴⁰ *A Hon*, 1881. jún. 10. 1. Az ügyet említi: Cieger 2017, 12.

⁴¹ *Pesti Hirlap*, 1884. ápr. 6. 2. Jókait Illyefalván június 13-án megválasztották. *Pesti Hirlap*, 1884. jún. 14. 8. Kassán is jelölték, levele alapján ezt fogadta el: *Pesti Hirlap*, 1884. jún. 25. 10.

gyalként tündököl (3. kép).⁴² Az antiszemita hangot megütő élclap nem vette jó néven, hogy a tiszzaeszlári vérvádper a vádlottak felmentésével végződött, s kárhoztatta a kormányzatot zsidó kapcsolataiért, nem hisz a cári birodalommal kötött külpolitikai szövetségben sem (élénken élt 1849 emléke még), a nem magyar nemzetiségi mozgalmak követeléseit pedig (élet)veszélyesnek tartja. A három évvel későbbi választásokat már alig tematizálták az élclapok, pedig Jókai továbbra is kampányolt más szabadelvű jelöltek mellett is, őt pedig megválasztotta Kassa városa.⁴³ választási urnában állva beszédet mond, a *Bolond Istók* szerint pedig Kassa felé szalad.⁴⁴

3. kép

⁴² *Bolond Istók*, 1884. ápr. 27. 3. A kormánypárti jelöltek – nem torzított figuraként – Székelyföldre vonulnak: *Borsszem Jankó*, 1884. márc. 30. 3. Jókai Beksics Gusztáv szabadelvű pártbeli jelölttel – akit kecskeként vezet – tér haza sikertelenül Székelyföldről: *Az Üstökös*, 1884. ápr. 27. 5. (A lap jóslata nem teljesült, Beksicset Sepsiszentgyörgyön megválasztották: *Pesti Hirlap*, 1884. jún. 14. 6.)

⁴³ A *Nemzet* 1887. évi júniusi számaiban jól nyomon követhető Jókai tevékenysége, beszédet tartott Visi Imre és Klapka György mellett is kampányútjaik során: *Nemzet*, 1887. jún. 4. 1.; *Nemzet*, 1887. jún. 21. (melléklet), Jókai megválasztása: *Nemzet*, 1887. jún. 21. 1.

⁴⁴ *Borsszem Jankó*, 1887. jún. 5. 7.; *Bolond Istók*, 1887. jún. 26. 6. Programbeszédet mond: *Bolond Istók*, 1887. jún. 5. 6–7.

1896-ban Jókai választási vereségét és képviselőházi munkájának a végét *Az Üstökös* tematizálta: Jókait óriásként rajzolta meg, melllette egy aprócska házból kukucska ki báró Bánffy Dezső miniszterelnök, s a lap megállapítja: „Nem csoda, hogy abba a kis házba olyan nagy ember bele nem fért.”⁴⁵ 1897-ben a főrendiház tagjai között üdvözlük: *A Borszem Jankó* képen barátságos ókori alakok, például szfinx, köszöntik Jókait, Gyulai Pál, aki már évek óta főrend, szól hozzá, s azért az orra alá dörgöli, hogy „Nincsen kerület e honban”, ahol sikeres lenne, ezért került a főrendiházba.⁴⁶ *Az Üstökös* gúnyképén Gyulakappon a főrendiház szemétdombján kapirgálva békülni akar Jókaival, aki sasként száll le, s nem mutat békülékeny gesztusokat.⁴⁷

Parlementi beszédek, külföldi látogatások karikatúrákon

Nemcsak a voksolások és a Tiszához hű magatartása miatt szerepelt Jókai karikatúrákon, hanem mint szónok is megjelent, illetve a Házban elmondott különféle témájú beszédeire reflektáltak az élclapok. 1869 novemberében nagy port kavart, amikor a költségvetés vitájának időszakában az önálló nemzeti bankot szorgalmazta. November elején többször is felszólt ez ügyben, Lónyay Menyhért pénzügyminisztert interpellálta a kérdésben. *A Pesti Napló* „rögeszmé”-nek titulálta, hogy Jókai a válság megoldására egyetlen gyógyírt szajkóz, az önálló bank létesítését.⁴⁸ Erre reagált *Bolond Miska*, kritikát is gyakorolva: az első képen Lónyay hajol meg Jókai előtt a következőket mondva: „Elismerem, hogy Jókai velem a finantztudományokban egy niveaun áll.” Jókai pedig a következőkkel „dicséri” a pénzügyért, akinek a költségvetési törvényjavaslatával elégedetlen: „Én pedig elismerem, hogy Lónyay kittingő regényírói tulajdonokkal bir s kivált budget-i előterjesztése alkalmával igen sok – phantasiát tanusit.”⁴⁹

Jókai részt vett a delegációk munkájában is, amire szintén utalnak az élclapok. *A Borszem Jankó* szerint például hol ő tartja vissza párttársait a delegációs részvételtől, hol pedig őt rántja vissza Tisza és Ghyczy.⁵⁰ Később *Az Üstökös* sem pozitívan nyilatkozik a delegátusok munkájáról, elégedetlen a tevékenységükkel: a delegátusok Tiszával és Jókaival az élen némileg félszegen, megszeppenve, ijedten érkeznek vissza Bécsből, míg a bécsiek elégedetten távoznak Budapestről.⁵¹

⁴⁵ *Az Üstökös*, 1896. nov. 15. 475.

⁴⁶ *Borszem Jankó*, 1897. febr. 7. 11.

⁴⁷ *Az Üstökös*, 1897. ápr. 11. 169. Később *Az Üstökös* rámutat arra, hogy hasznára válna a kormánynak Jókai mint szónok a képviselőházban és mint sajtómunkás: a karikatúrán vegyesen kortárs és ókori ruhadarabokban tartja fel a *Nemzetet* Jókai, a képaláírás, ami Bánffynak szól, a következő: „Látja, látja excellenciád, milyen jó volna az öreg a Háznál.” Jókai kitartóan szolgálta Tisza és a párt érdekeit, ezt sirja vissza az élclap. *Üstökös*, 1898. dec. 25. 621. A *Kakas Márton* azt sugallja még az egy évvel későbbi rajzán is, hogy Jókai haragszik azért, mert nem jutott mandátumhoz: *Kakas Márton*, 1899. jan. 8. 5.

⁴⁸ *Pesti Napló*, 1869. nov. 7. 1.

⁴⁹ *Bolond Miska*, 1869. nov. 14. 184. Pénzügyi kérdések esetében máskor is felbukkant Jókai: a kisgyermekként ábrázolt Horn, Jókai, Tisza, Irányi Dániel szélbal képviselő és Ghyczy menekülnek Lónyay professzor úr elől, mivel korábban rosszkalkodtak. *Borszem Jankó*, 1869. okt. 24. 427.

⁵⁰ *Borszem Jankó*, 1869. febr. 21. 81.

⁵¹ *Az Üstökös*, 1882. nov. 26. 6–7. Nem változik a véleménye később sem, Jókai delegátus: *Az Üstökös*, 1883. nov. 18. 3.

A *Borsszem Jankó*ban *A jövő század regénye* alkotójaként szerepel művével a kezében, de a karikatúra a delegációkban zajlott eseményekre utalt: Jókai interpellálta a közös hadügyminisztert többek között arról, hogy „miért van az ágyuk készítése Bécsbe összpontosítva”.⁵² A delegációk ekkor megszavazták báró Uchatius Ferenc cs. és kir. tábornagyról új tábori ágyúcsöveit és annak költségeit, s a delegátusok előtt is lőpróbát tartottak.⁵³ Jókai ezt nézegeti a karikatúrán, de regényének első részéhez, amelyben háború dúl, szintén kötődik a gúnyrajz: a képaláírásban szereplő ichor nevű anyag a regényben hozzájárul az osztrák–magyar győzelemhez.⁵⁴ A *Bolond Miskát* is megihlette az új ágyúcső beszerzésének ügye: a delegátusok – így Jókai is – nézik, amint az ágyúcső majdnem agyonnyomja Marsot, a hadistent.⁵⁵ *Az Űstökös*ben pedig – szavazásra kényszerítve – az új ágyúkkal körülvéve bukkannak fel a delegátusok – Jókaival a fókuszban –, akik egyértelműen fenyegetve érzik magukat.⁵⁶

Az egyesületi törvény ellen tiltakozók között is élen járt 1870-ben.⁵⁷ A *Bolond Miska* rajza Jókai egy tényleges tiltakozását illusztrálta, amit a *Pesti Napló* így bírált: „A »pesti népkör« hangzatos tiltakozást bocsátott világgá Jókai aláírásával az egyesületi és gyülekezési törvényjavaslat ellen. Miután e törvényjavaslat nincs előterjesztve, teljes szövege egyáltalán nem került nyilvánosságra, a népkör olyasmiről tiltakozik – ami nincs; ez mindenestre igen eredeti észjárásra mutat. Ily formán szintugy lehetne tiltakozni Jókainak – egy gondolata ellen.”⁵⁸

Jókai valláshoz kapcsolódó ügyekben is felszólalt (a Ház a katolikus autonómia ügyét tűzte napirendre), amire a *Borsszem Jankó* úgy reagált, hogy őt és Zsedényi Edét rabbikká alakította át.⁵⁹ Beszédében kitért a zsidó kongresszusra, az ortodox és neológ zsidók két felekezetté szakadására, úgy ítélve meg az ortodoxok helyzetét, hogy őket a neológok elnyomni igyekeznek. Wahrmann Mór neológ képviselőnek adott válaszából kiolvashatjuk Jókai sztereotípiák ellen küzdő nézeteit: „Én biztosíthatom a képviselő urat, hogy az úgy hitt orthodoxok között éppen annyi fölvilágosult tanult embert, éppen annyi derék jó hazafit tanultam megismerni, mint ellenfeleik között; s az áll az érem másik oldalán is. A jó tulajdonok bizony nincsenek a dogmához kötve.”⁶⁰

⁵² *Pesti Napló*, 1875. okt. 2. 1.

⁵³ *Pallas* 1897, 474.; *A Hon*, 1875. okt. 1. 2.

⁵⁴ Az ichor a görög mitológiában az istenek vére. *Pallas* 1895, 534. Jókai: „A hyalichor ebbe az Uchazi-usba! Még sem értem a nyitját!” *Borsszem Jankó*, 1875. okt. 3. 1.

⁵⁵ *Bolond Miska*, 1875. okt. 3. 220.

⁵⁶ *Az Űstökös*, 1875. okt. 2. 485. További, az ágyúkra és a delegációkban zajló eseményekre vonatkozó karikatúra Jókaival: *Az Űstökös*, 1875. okt. 16. 509.

⁵⁷ *Bolond Miska*, 1870. febr. 13.

⁵⁸ *Pesti Napló*, 1870. febr. 18. 1.

⁵⁹ *Borsszem Jankó*, 1870. febr. 27. 99. Jókai máskor is látható ortodox rabbiként, de ekkor leköpi a másik rabbit, Csernátonyt, azaz a két újságírónak konfliktusa akadt egymással. *Borsszem Jankó*, 1873. júl. 13. 3. Cilinderben rabbiként új – zsidó – honfoglalást vezetve: *Az Űstökös*, 1883. febr. 4. 8. Tiszával beszélgető Jókai-rabbi: *Az Űstökös*, 1884. febr. 17. 3.

⁶⁰ KN 1869–1872, 6. köt. 12–13.

Külpolitikához, diplomáciai látogatásokhoz is kapcsolták Jókai személyét, Otto von Bismarck kancellárral való találkozásáról 1874-ben több karikatúra is született:⁶¹ a *Borsszem Jankó* rajzán Berlinben tósztot mond, míg máskor arcvonásai átalakulnak Bismarck vonásaivá egy karikatúrasorozatban, amelynek első képsorán Bismarck válik Deákká, a másodikon Jókai Bismarckká, azaz – szól a lap következtetése – Jókai és Deák is Bismarckkal egyenlő.⁶² A *Bolond Miska* pedig igen kedélyesnek ábrázolja a kettejük találkozását: míg eleinte feszült hangulatú a találkozó, a későbbi képkockán már hahotáznak.⁶³

Másik példa, amikor 1878-ban Jókai bika képében „úsztatja” azt az Európát, Andrássy Gyula gróf közös külügyminisztert, „a kinek mindenáron Bosznia kell”.⁶⁴ Jókainak itt is kulcsszerepet tulajdonít a lap, egyenesen főistenként tündököl. Mind az osztrák, mind a magyar parlamentben, mind pedig a sajtóban téma volt 1878 májusában, hogy a Monarchia vajon mit tervez Boszniával és Hercegovinával kapcsolatban, mikor történik meg a bevonulás és milyen keretek között (mind az annexió, mind az okkupáció felmerült lehetőségként).⁶⁵

Képviselői pályájának a végén ismét belpolitikai kérdés kapcsán került reflektorfénybe. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter kinevezte az országos filoxéra bizottság tagjának,⁶⁶ amin élcelődött a *Bolond Istók*: könyvön ülve permetezi a szőlőt, de felé is permetez egy ellenzéki honatya, Andreánszky Gábor báró, aki nem mindenben értett egyet Jókaival a filoxéra ügyben.⁶⁷ Jókai alaposágát, professzionális politikus mivoltát támasztja alá az ügyben a hírlapi beszámoló: „egy térképen mutatta be a fillokszéra pusztítás mérvét az országban. [...] Olyan sajtóságon hangzott, amint Jókai, ahelyett hogy a képzelet fantasztikus világában kalandozott volna, hozzáértő szakszerűséggel beszélt a szőlők felújításáról, mintha csak meg akarná szolgálni, hogy legutóbb a fillokszéra-bizottság tagjává nevezték

⁶¹ Azért volt komoly hírértéke a Jókai–Bismarck-találkozónak, mert a kancellárhoz még a követek se könnyen jutottak be, Jókaival viszont hosszan beszélgetett és még az estélyére is meghívta. Takáts [1930]b, 100.

⁶² Az élclap Jókai *A Honban* megjelent tárcájára reagálhatott, amelyben a berlini úttjáról számolt be: „Engem sokban emlékeztetett az [Bismarck arca] Deák Ferencz arczára; ugyanazon sűrű, szemtakaró szemöldök, az ajk elé boruló szürke bajusz, életpiros arcszín, egy helyütt megszakítva egy régi sebhely nyomától, mely az államférfiuról, mint katonáról beszél; kopasz széles homlok; világos és nagy szemek, a miknek bizalmas tekintését semmi fénykép sem adja vissza.” *A Hon*, 1874. márc. 3. 1.

⁶³ *Borsszem Jankó*, 1874. márc. 15. 4.; *Borsszem Jankó*, 1874. márc. 22. 6–8.; *Bolond Miska*, 1874. márc. 15. 48. Bismarck 1874 februárjában fogadta audiencián, majd több kintüntetést vett át. *A Hon*, 1874. márc. 1. 2.; *Pesti Napló*, 1874. márc. 2. 2.

⁶⁴ *Bolond Istók*, 1878. máj. 19. 5. A karikatúra a görög mitológiai történetre utal, amely szerint Zeus beleszeretett Európába, s rávette őt, hogy a hátára felmásszon, és átúszott vele Kréta szigetére. *Pallas* 1894, 564.

⁶⁵ Lásd például *A Hon* 1878. májusi számain – a karikatúra megjelenéséig szinte minden nap téma volt Bosznia és Hercegovina sorsa. Andrássy szerepéről a sajtó véleménye: „Andrássy nagy missiót s mint magyar ember is szent kötelességet teljesít, ha e végzetes jövőjü területen oly állapotokat iparkodik létrehozni, melyek a szerb beavatkozást először kizárják”. *A Hon*, 1878. máj. 16. 1.

⁶⁶ „Jókai Mór országgyűlési képviselőt, svábhgyi villatulajdonost, a jeles mezőgazdasági írók, aki mellesleg egy pár regénynyel is megpróbálkozott, a földművelési miniszter az országos fillokszerabizottság tagjává nevezte ki.” *Pesti Napló*, 1896. márc. 13. 5.

⁶⁷ *Bolond Istók*, 1896. márc. 22. 5.

ki.”⁶⁸ A *Kakas Márton*ban Jókai csendőrként látható, s előtte láncra vert, síró tetvek haladnak (4. kép).⁶⁹ *Az Üstökös* sem hagyhatta ki a témát: Jókai a „magyar irodalom” fáját permetezi, arról potyognak le mindenféle kártevők (például: „dekadentizmus”),⁷⁰ azaz a lap elvonatkoztatott a mezőgazdasági kérdéstől, de felhasználta Jókai új – utolsó ilyen típusú – szerepkörét ahhoz, hogy az irodalmi élet kapcsán kritikát gyakoroljon.

4. kép

1900-ban Jókai a békéért kampányol, *Az Üstökös* karikatúrája pedig arra utal, hogy régóta nem foglalkozott politikai kérdéssel, amit idős korával magyaráz, eközben pedig a „Béke-szövetség” nevű fát ülteti el. A „Politika” nevű fiatal nő így kéri számon Jókait (és Apponyit): „Hej, urak, mi az hogy velem már olyan régen egyik sem törődik?” Az ehhez kapcsolódó eseményről így tudósítottak: „Gróf Apponyi Albert hétfőn délután 4 órakor az Otthon-körben [ennek elnöke volt Jókai] fölolvasást tartott a nemzetközi sajtó-szövetségről, amelynek az lenne a célja, hogy a nemzetközi béke-mozgalmat támogassa. A fölolvasásnak oly nagy sikere volt, hogy a nemzetközi sajtó-szövetség magyarországi egyesülete nyomban meg is alakult.” Az új egyesület elnökévé és ezáltal a békeakció levezénylőjévé Jókait választották – hiába tiltakozott ellene öregségére hivatkozva.⁷¹

Parlamenti munkájának végét követő időszakban is érte bírálat, Jókait 1902-ben az ellenzék támadta a képviselőházban: nem kívánták neki a költségvetési vitában megszavazni

⁶⁸ *Pesti Napló*, 1896. márc. 13. 1.

⁶⁹ *Kakas Márton*, 1896. márc. 22. 3.

⁷⁰ *Az Üstökös*, 1896. márc. 29. 173.

⁷¹ *Pesti Hirlap*, 1900. márc. 27. 4.; *Az Üstökös*, 1900. ápr. 1. 149.

az évi 8000 forintos honoráriumot, amelyet szerkesztőként *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben* című sorozatért kapott, azután is, hogy a mű készen volt. A tudósító a Jókai politikai tevékenységére vonatkozó kritikát emelte ki mint okot: „Rakovszky István állott föl és megróttá Jókai Mór egész életén át követett politikai és közéleti magatartását; szemére vetette, hogy mindig a hatalmon lévő pártot és kormányt dicsérte és most a kormány az ország pénzéből akarja a pártnak tett szolgálatait megfizetni. [...] Jókait, az írot, megilleti a jutalom, mint politikust nem és politikai támogatást költségvetésből jutalmazni nem szabad.” A tiszteletdíjat a többség megszavazta, de tiltakozott ellene például a Jókaival kortárs Madarász József is, báró Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter azonban érdemeit hangsúlyozva tompította a vitát.⁷² A *Borsszem Jankó* gúnyképén Wlassics barnamedveként kergeti el a rosszkedő gyerekeként ábrázolt – Jókai ellen agitáló – honatyákat. Az író méltóságteljesen figyeli a háttérből, ahogy a gonosz gyerekek elszaladnak.⁷³ Más attitűdöt, politikustípust testesít meg Jókai, mint az őt támadókat.

Összegzés

Jókai rossz politikusi imázsát – akire jellemző, hogy Tiszát követi, s szolgálalkúen áll a Szabadelvű Párt rendelkezésére –, ami a különféle visszaemlékező szövegekben és tanulmányokban igen elterjedt toposz, generálhatták – de mindenképpen erősítették – a karikatúrák, mert azok politikai pályája kezdetétől hangsúlyozták ezt a vonását.

Cieger András kiemelte, hogy Jókai – szemben a közéletű véleménynyel – nem feltétlenül tekinthető népszerűtlen politikusnak azért, mert több kerületben is elindult, illetve nem tudta megtartani választókerületeit, ezt írói hírneve, népszerűsége is okozhatta: ott indította a párt, ahol szükségesnek látta.⁷⁴ Erre utal a *Bolond Miska* 1875. évi kampány kapcsán készült képe is, amelyen Steiger Gyula és Jókai kapnak össze a józsefvárosi mandátumon. Steiger Jókai előtt térdelve a következőt kéri: „Oh Mór! szépen fenyegetlek, lépj vissza az én javamra! Rajtad tiz más kerület kap, – engem ha itt nem választanak meg, felbuktam mindenütt.”⁷⁵ Írói hírnevéből, szónoki tehetségéből a Szabadelvű Párt mindvégig igyekezett politikai tökéletet kovácsolni, Jókai az 1880-as évek végéig a párt vezéralakjainak egyike a torzképeken, azaz olvasóinak e lapok ezt az üzenetet közvetítették, ami alátámasztja, hogy az utókor kutatójának is érdemes kérdéseket feltenni a politikus Jókairól is.

Bibliográfia

Források

KN 1869–1872, 6. köt. = *Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. 6. köt. Pest, 1870.

KN 1878–1881, 9. köt. = *Az 1878. évi október 17-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. 9. köt. Budapest, 1880.

⁷² *Pesti Hirlap*, 1902. ápr. 19. 2–3.

⁷³ *Borsszem Jankó*, 1902. ápr. 27. 3. Megjelenítette a Jókainak nekirontó ellenzékieket még: *Az Üstökös*, 1902. ápr. 27. 193.

⁷⁴ Cieger 2017, 12–13. További példa: Lengyel 1925, 239. Máshol: „mindenki tudta és mondta is róla, hogy nem nagy politikus”. Seress [1910], 81.

⁷⁵ *Bolond Miska*, 1875. jún. 20. 156. 1875-ben Józsefváros mandátumát Jókai szerezte meg.

Szakirodalom

- Pallas* 1894 = *A Pallas nagy lexikona*. 6. köt. Budapest.
- Pallas* 1895 = *A Pallas nagy lexikona*. 9. köt. Budapest.
- Pallas* 1896 = *A Pallas nagy lexikona*. 13. köt. Budapest.
- Pallas* 1897 = *A Pallas nagy lexikona*. 16. köt. Budapest.
- Cieger 2017 = Cieger A.: Jókai Mór, a profi politikus? *Aetas* 32: 5–15.
- Gergely – Veliky 1985 = Gergely A. – Veliky J.: A balközépi ellenzék sajtója. In: *A magyar sajtó története*. II/2. köt. 1867–1890. Főszerk. Szabolcsi M. Budapest, 92–111.
- Gulyás 1956 = Gulyás P.: *Magyar írói álnév lexikon. A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei*. Budapest.
- Lengyel 1925 = Lengyel E.: Jókai, a politikus. In: *Az Est Hármaskönyve. A százéves Jókai emléke*. Budapest, 239–245.
- M. Kondor 1958 = M. Kondor V.: Megjegyzések Jókai Mór politikai szerepéhez a kiegyezést követő években. *Történelmi Szemle* 1–2: 125–135.
- Renkecz 2007 = Renkecz A.: „Parókai Jókai Mór”. A *Borsszem Jankó* életképei a kiegyezés utáni időszak Jókaijáról, 1868–1875. *Budapesti Negyed* 3: 135–178.
- Seress [1910] = Seress L.: Jókai a politikában. In: *Jókai album. Képek, adatok, okmányok Jókai Mór életéből*. Budapest, 81–92.
- Szinnyei 1894 = Szinnyei J.: *Magyar írók élete és munkái*. 3. köt. Budapest.
- Takáts [1930]a = Takáts S.: Jókai mint képviselő. In: *Jókai Mór politikai beszédei*. 1. köt. Budapest, 103–133.
- Takáts [1930]b = Takáts S.: *A Hon* és az Igazmondó megindítása, Jókai börtönbüntetése stb. In: *Jókai Mór politikai beszédei*. 1. köt. Budapest, 70–104.
- Tamás 2020 = Tamás Á.: „*Talpra magyar, hí az urna!*” *Választások és választási kampányeszközök élclapokban, 1867–1875*. Szeged.
- Tamás 2025 = Tamás Á.: *Vizuális metamorfózisok. A magas- és a populáris kultúra találkozási pontjai Magyarországon, 1890–1939*. Pécs.
- Toth 1973 = Toth, A.: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn, 1848–1892*. München.

Internetes hivatkozás

1. link: Milimári. In: *Magyar etimológiai szótár*. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/m-F2FC3/milimari-F31B3/>, a letöltés időpontja 2025. május 22.